

ΠΑΣΧΑ ΚΥΡΙΟΥ ΠΑΣΧΑ

ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΑΝΑΣΤΑΣΗ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

- **Οντολογική πρόταση ζωής για την επέκεινα του τάφου πραγματικότητα**
- **Ο υσιπέτης Θεοφόρος Πατέρας Άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης θεολογεί για τις σωτηριώδεις οντολογικές συνέπειες της Αναστάσεως στην ψυχοσωματική ύπαρξη του ανθρώπου**

Το άκουσμα και μόνον της λέξεως «Πάσχα» γεννά αυθόρμητους συνειρμούς που μας οδηγούν στην εκ των νεκρών Ανάσταση του Θεανθρώπου Ιησού Χριστού και συνακόλουθα η λέξη «Ανάσταση» καθίσταται συνώνυμη των λέξεων «ζωή» και μάλιστα «αιώνια ζωή», «αφθαρσία» και «αθανασία» στην επέκεινα του χοϊκού τάφου πραγματικότητα ως ευεργετική οντολογική συνέπεια για τον κτιστό, θνητό και φθαρτό άνθρωπο, ο οποίος ως «έλλογο και αυτεξούσιο ον» στη διαχρονία της πορείας του μέσα στον χωροχρόνο του επίγειου ιστορικού γίνεσθαι επιθυμεί διακαώς να υπερβεί το φάσμα του θανάτου θέτοντας αδιαλείπτως και ενίοτε με απελπιστική απόγνωση, το φιλοσοφικό και θεολογικό μέγα ερώτημα: «Μετά θάνατον τι;» ή «μετά τον τάφο τι;».

Την απάντηση στα καίριας οντολογικής σημασίας αυτά ερωτήματα δίδει το ίδιο το ιστορικό και βεβαιωμένο γεγονός της Αναστάσεως του Ιησού Χριστού, ο οποίος γενόμενος «πρωτότοκος εκ των νεκρών» προσλαμβάνει ψυχοσωματικώς τη σύνολη ανθρώπινη φύση και την αφθαρτοποιεί. Ο Θεάνθρωπος Χριστός «θανάτω θάνατον καταργεί» και αθανατοποιεί τον κτιστό και θνητό άνθρωπο, γενόμενος «απαρχή των κεκοιμημένων».

Δεν νοείται αιώνιος ζωή, αθανασία και αφθαρσία του χοϊκού ανθρώπου άνευ της Αναστάσεως του Χριστού, αλλά και ουδεμία οντολογική συνέπεια για τη σωτηρία του κτιστού ανθρώπου θα είχε η σταυρική θανάτωση του αναμάρτητου Ιησου εάν δεν επακολουθούσε η ψυχοσωματική Ανάστασή του ως πιστοποίηση βεβαία και αψευδής, αφενός της νίκης του έναντι του ανθρωποκτόνου θανάτου και της αμαρτίας, που γεννά τον θάνατο και την φθορά, αφετέρου της οντολογικής δυνατότητας του υποκειμένου στο θάνατο και τη φθορά ανθρώπου να σωθεί υπερβαίνοντας την φυσική κτιστή νομοτέλειά του μέσω της ενώσεώς του με τον Θεάνθρωπο Ιησού Χριστό, ο οποίος ένωσε την κτιστή με την άκτιστη φύση στο ένα θεανδρικό πρόσωπό του και ο ίδιος απεκατέστησε ως ψυχοσωματική ολότητα την ανθρώπινη φύση στο «αρχαίο κάλλος» της. Έτσι η Ανάσταση του Χριστού είναι συνανάσταση του ανθρώπου και ταυτόχρονα μετοχή και κοινωνία οντολογική στην υπεργίνηνη πραγματικότητα, στην επέκεινα του τάφου ζωή της Τριαδικής Θεότητας.

Ο θάνατος του Χριστού δεν είναι το τέλος αλλά η σωστική απαρχή για το σύνολο της ανθρωπότητας που βιώνει μέσα στην Εκκλησία την Βασιλεία του Θεού καθώς ο Αναστημένος Χριστός παρατείνεται στους αιώνες και ενώνει «τα διεστώτα» από τον παρόντα αιώνα έως τα έσχατα. Η Ανάσταση του Σωτήρος Χριστού είναι κοινός κλήρος σύνολης της ανθρωπότητας άνευ αποκλεισμών και περιθωριοποιήσεων, και συ-

νάμα απαρχή βεβαία της ελπίδος για τον άνθρωπο όλων των αιώνων και των εποχών ότι υπάρχει η οντολογική δυνατότητα να θραύσει τα λυπηρά δεσμά του θανάτου όταν ελευθέρως και αβιάστως και αυτοπροαιρέτως ενωθεί εξ όλης αγάπης, με τον νικητή του θανάτου, τον γευσάμενο τον θάνατο και καταργήσαντα τον θάνατο Ιησού Χριστό.

Ο Τάφος λοιπόν του Χριστού είναι «όλβιος τάφος» και «τάφος ελπιδοφόρος» γιατί εκεί ανέτειλε η κοσμοσωτήριος Ανάσταση που είναι αιώνιος ζωή και αφθαρσίας πρόξενος για το γένος των Βροτών. Τότε αποκτά νόημα η επίγεια ζωή του ανθρώπου, όταν βιώνεται υπό το πρίσμα της αιωνιότητας που προϋποθέτει την βίωση του θανάτου ως αφετηρίας για την «όντως ζωή», την οποία χορηγεί η «αυτοζωή», ο Αναστάς Ιησούς Χριστός.

Ο θεοκίνητος και θεοφόρος Πατέρας της Εκκλησίας Άγιος Γρηγόριος ο Νύσσης στη θεόπνευστη ομιλία του, υπό τον τίτλο: «Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα», θεολογεί μεγαλοφρόνως και θεοφωτίστως για τις σωτηριολογικές και οντολογικές συνέπειες της εκ νεκρών Αναστάσεως του Κυρίου για τον πεπτωκότα κτιστό άνθρωπο καθώς και για τις ιδιαίτερες πτυχές της παλιγγενεσίας του φθαρτού ανθρωπίνου Γένους, που συντελείται δια της Αναστάσεως του Κυρίου και σε πολλές περιπτώσεις είτε εξ αγνοίας είτε σκοπίμως απορρίπτεται, χλευάζεται και συκοφαντείται από τους αρνητές της πίστεως ή τους πολεμίους της αληθείας. Είναι δε άξια μνείας η θεολογική εμβάθυνση του Αγίου Γρηγορίου Νύσσης στην εσχατολογική διάσταση της αληθείας της Αναστάσεως του Κυρίου όχι ως μίας στατικής οντολογικής καταστάσεως, η οποία κατεγράφη απλώς ως ένα ιστορικό γεγονός, αλλά ως οντολογικής συνέπειας και σωστικής δυνατότητας που προσφέρεται στον άνθρωπο, όταν οι πάντες θα αναστηθούν στα έσχατα κατά τη δευτέρα έλευση και παρουσία του Ιησού Χριστού. Η Ανάσταση είναι πρόταση ζωής και υπάρξεως στην επέκεινα του τάφου πραγματικότητα της ακτίστου Βασιλείας του Θεού.

Στο θεολογικό πλαίσιο των ως άνω αναφερθέντων ο Θεοφώτιστος και υψιπέτης Πατέρας της Εκκλησίας διδάσκει τα εξής: «Υμνείτε τον Κύριο όλα τα έθνη, δοξολογείστε αυτόν όλοι οι λαοί. Υμνείστε τον ως δυνατό, δοξολογείστε τον ως φιλόανθρωπα, διότι ενώ είχαμε πέσει και είχαμε νεκρωθεί, μας έδωσε πάλι ζωή και ανανέωσε το άρρωστο σκεύος και μεταμόρφωσε φιλόανθρωπα το αηδιαστικό λείψανο μέσα στον τάφο σε ζώσα και άφθαρτη ύπαρξη, και την ψυχή που εδώ και χιλιάδες χρόνια είχε εγκαταλείψει το σώμα, σαν από μακρινό ταξίδι την επανέφερε στο σπίτι της χωρίς να δυσκολεύεται καθόλου λόγω του χρόνου και της λησμοσύνης στη χρήση του ίδιου του οργάνου (του σώματος), αλλά προχωρώντας σ' αυτό πιο εύκολα από ό,τι πετάει το πουλί στη φωλιά του...»

Ο Χριστός λοιπόν ο Θεός αναστήθηκε σήμερα, ο απαθής, ο αθάνατος (συγκρατήσου λίγο εσύ ο εθνικός και άφησε τα προκλητικά γέλια ώσπου να τ' ακούσεις όλα), αυτός που δεν εξαναγκάστηκε για το πάθος ούτε υποχρεώθηκε από κάποιον να κατεβεί από τους ουρανούς ούτε βρήκε την ανάσταση ως μιά απροσδόκητη κι ανέλπιστη ευεργεσία, αλλά ήξερε όλη την εξέλιξη των πραγμάτων ως το τέλος κι έτσι έκανε την αρχή...

«Αύτη η ημέρα, ην εποίησεν ο Κύριος, αγαλλιασώμεθα και ευφρανθώμεν εν αυτή» όχι με μεθύσια και γέλωτες, όχι με χορούς και πιστά, αλλά με σκέψεις θεϊκές. Σήμερα μπορεί να δούμε όλη την Οικουμένη σαν μια οικογένεια που συγκεντρώθηκε για έναν κοινό σκοπό κι αφού αδιαφόρησε για κάθε άλλη συνήθεια, συμμορφώθηκε μ'

ένα σύνθημα στην προθυμία της προσευχής. Οι μεγάλοι δρόμοι έχασαν σήμερα τους ταξιδιώτες τους, η θάλασσα είναι σήμερα έρημη από πλοία και ναύτες, ο γεωργός παράτησε τη σκαπάνη και το αλέτρι και στολίσθηκε με τα γιορτινά του, οι πωλήσεις και τα εμπόρια σχολάζουν, οι δυσαρέσκειες διαλύθηκαν όπως ο χειμώνας όταν φανεί η άνοιξη, οι θόρυβοι, οι ταραχές, η ζάλη του βίου υποχώρησαν στην ειρήνη της εορτής. Ο φτωχός στολίζεται όπως ο πλούσιος, ο πλούσιος παρουσιάζεται πιο λαμπρός απ' ό,τι συνηθισμένα, ο ηλικιωμένος τρέχει ως νέος για να λάβει το μερίδιό του από τη χαρά, ο άρρωστος παραβιάζει την αρρώστια του, το παιδί αλλάζοντας φορέματα εορτάζει έτσι με την αίσθηση, επειδή νοητά δεν μπορεί ακόμα, η ψυχή της Παρθένου λάμπει, επειδή βλέπει να λάμπει και να δέχεται τέτοια τιμή η υπόμνηση της ελπίδας της, η έγγαμη εορτάζει και χαίρεται με όλο το πλήρωμα του σπιτιού. Γιατί σήμερα χαίρονται και ο σύζυγος και τα παιδιά και οι υπηρέτες και όλοι οι άνθρωποι της οικίας...

Και σωστά λέγεται ότι η σημερινή ημέρα είναι αληθινά απομίμηση της μελλοντικής ημέρας. Γιατί και οι δύο συναθροίζουν ανθρώπους, εκείνη όλους γενικά και αυτή διάφορες ομάδες. Και για να πούμε το πιο αληθινό, ως προς το πόση φαιδρότητα κι ευθυμία προκαλεί, η παρούσα είναι πιο χαρούμενη από την προσδοκώμενη. Επειδή τότε είναι ανάγκη να βλέπουμε κι αυτούς που θρηγούν, καθώς φανερώνονται οι αμαρτίες τους, ενώ η σημερινή ευτυχία δεν σημαδεύεται από θλιβερά. Και ο δίκαιος ευφραίνεται και αυτός που δεν έχει καθαρή συνείδηση περιμένει τη διόρθωσή του με τη μετάνοια και κάθε λύπη ησυχάζει τη μέρα αυτή και κανένας δεν έχει τόσο μεγάλη λύπη, ώστε να μη νιώσει ανακούφιση από τη μεγαλοπρέπεια της εορτής.

Σήμερα ο δεσμώτης λύεται από τα δεσμά, στο χρεώστη χαρίζεται το χρέος, ο δούλος ελευθερώνεται με το αγαθό και φιλόανθρωπο κήρυγμα της Εκκλησίας, δε δέχεται εξευτελιστικά ραπίσματα στο πρόσωπο ούτε με χτύπημα που δέχεται, συγχωρείται για χτύπημα που έδωσε, ούτε πάνω σε ψηλό βήμα κάνει επίδειξη στο λαό όπως σε πομπή ενώ έχει την ύβρη και ντροπή ως αρχή της ελευθερίας του, αλλά, όπως είναι γνωστό, συγχωρείται με τόση αξιοπρέπεια. Ευεργετείται κι αυτός που παραμένει ακόμα στη δουλειά. Γιατί, αν είναι πολλά και βαριά τα αμαρτήματά που υπερβαίνουν την άφεση και τη συγγνώμη, σέβεται ο δεσπότης τη γαλήνη και τη φιλανθρωπία της ημέρας και δέχεται τον παραριγμένο και κυλισμένο στην ατιμία, όπως ο φαράώ τον αρχικεραστή από το δεσμοτήριο.

Γιατί γνωρίζει, όπως κατά την ορισμένη ημέρα της ανάστασης που κατά ομοιότητα της τιμούμε τη σημερινή, ότι έχει κι αυτός ανάγκη από την ανεξικακία και την αγαθότητα του Κυρίου και δανείζοντας εδώ ευσπλαχνία προσδοκά την ανταπόδοση κατά τον καιρό εκείνο.

Ακούσατε εσείς οι κύριοι, φυλάξτε ως ωφέλιμη τη συμβουλή μου, μη με διαβάλετε στους δούλους ότι τάχα εγκωμιάζω ψεύτικα την ημέρα. Διώξτε τη λύπη των ψυχών που θλίβονται, όπως ο Κύριος τη νέκρωση από τις ψυχές, μεταμορφώστε τους δίχως τιμή και κάνετε τους τιμημένους, κάνετε όσους θλίβονται χαρούμενους, τους δειλούς θαρραλέους, βγάλετε από τη γωνία τους σαν από τάφο τους πεταμένους εκεί, ας ανθήσει η ομορφιά της εορτής σ' όλους ωσάν να είναι λουλούδι. Γιατί, αν τα γενέθλια του Βασιλέως ή κάποια επινίκια εορτή ανοίγουν τη φυλακή, δε θα απαλλάξει τους λυπημένους ο αναστημένος Χριστός; Οι φτωχοί αγκαλιάστε την τροφή σας και όσοι έχετε σώματα αδύνατα και κακοπαθημένα εκείνο το πρόσωπο που θεραπεύει τις συμφορές σας. Γιατί η ελπίδα της Ανάστασης μας δημιουργεί τον πόθο της αρετής και το μί-

σος κατά της κακίας, ενώ όταν η ανάσταση αναιρεθεί θα βρεθεί να ισχύει σ' όλους ένα παράγγελμα: «φάγωμεν και πίωμεν, αύριον γαρ αποθνήσκομεν»...

Εξ αιτίας της ημέρας αυτής οι άνθρωποι είναι κληρονόμοι του Θεού και συγκληρονόμοι του Χριστού. Εξ αιτίας αυτής της ημέρας το μέρος του σώματος που πριν από χιλιάδες έτη το έφαγαν τα σαρκοβόρα πουλίκια, θα βρεθεί ότι δε λείπει, και αυτό που κατέφαγαν τα κήτη και τα σκυλόψαρα και θαλάσσια όντα, όταν αναστηθεί ο άνθρωπος, θ' αναστηθεί μαζί του. Το σώμα που έκαψε η φωτιά και το έφαγαν τα σκουλήκια μέσα στους τάφους και γενικά όλα τα σώματα, όσα αφάνισε. Η φθορά μετά τη δημιουργία, θα τα αναδώσει η γη ανελλιπή και ακέραια.

Και όπως διδάσκει ο Παύλος «εν ριπή οφθαλμού τελεσθήσεται η ανάστασις», και μεγαλύτερη από την ταχύτητα αυτή δεν υπάρχει. Εσύ όμως σκεπτόμενος ως άνθρωπος και κατά τη δύναμή σου πόσα χρονικά διαστήματα υπολογίζεις με το νου σου; Πρώτο, για να μπορέσουν να έρθουν τα κόκκαλα, που σάπισαν και έγιναν γη σκληρή και συμπαγής, ενωμένα ξανά από την κατάσταση θρύψης σε συνάφεια φυσική και αρμονική σύνδεση. Δεύτερον, σκέφτεσαι την κάλυψη των οστών με τις σάρκες, τις πολύπλοκες συνδέσεις των νεύρων, τα λεπτά αγγεία των φλεβών και των αρτηριών που απλώνονται κάτω από το δέρμα και των ψυχών το ανεκδιήγητο και αμέτρητο πλήθος που προβαίνουν από κάποιες μυστικές κατοικίες και που κάθε μία αναγνωρίζει το ίδιο της σώμα... και κατοικεί αμέσως πάλι σ' αυτό και το διαλέγει χωρίς λάθος από τόσο πλήθος ομόφυλων σωμάτων...

Αυτά τα παρόμοια περνούν στους λογισμούς των πολλών και γεμίζουν από υπερβολικό θαυμασμό το νου και μαζί εισάγουν και την απιστία στο θαύμα. Επειδή δηλαδή ο νους δε βρίσκει τη λύση για όσα απορεί και αναζητεί ούτε όμως μπορεί παράλληλα να ικανοποιήσει την περιέργειά του με την εύρεση και την κατανόηση, οδηγείται στην απιστία, εκβάλλοντας και αθετώντας την αλήθεια των πραγμάτων εξαιτίας της ασθενείας των ίδιων των λογισμών...

Η απόδειξη λοιπόν είναι φανερή, αλλά γιατί εσείς οι εριστικοί δημιουργείτε ζητήματα επειδή τάχα είμαστε εξηγητές λόγων ανεξήγητων; Όπως σηκώθηκε από τους νεκρούς ο ένας έτσι θα σηκωθούν και οι δέκα, και όπως σηκώθηκαν οι δέκα έτσι και οι τριακόσιοι και όπως οι τριακόσιοι έτσι και οι πολλοί....

Εκείνο όμως που κυρίως αποστομώνει αυτούς που προβάλλουν αντιρρήσεις και τους προδιαθέτει να δείξουν απιστία, αυτό προπάντων είναι, νομίζω, η ιδέα ότι τα σώματα αφανίζονται ολότελα. Δεν είναι όμως έτσι. Δεν αφανίζονται εντελώς, αλλά διαλύονται σ' αυτά από τα οποία έχουν συντεθεί και υπάρχουν... Με το να παραμένουν τα πρωτότυπα στοιχεία και με το να προσχωρούν σ' εκείνα, όσα προέρχονται από αυτά μετά τη διάλυση, μέσα στα γενικά σώζονται και τα μερικά. Για το Θεό είναι πολύ εύκολο να δημιουργεί εκ του μηδενός (γιατί έτσι δημιουργήθηκαν τα πάντα στην αρχή), και είναι βέβαια πολύ ευκολότερο να δημιουργεί από αρχικά στοιχεία που ήδη υπάρχουν. Ας μην αφαιρέσουμε λοιπόν από τους ανθρώπους την καλή τους ελπίδα, την επανόρθωση της ασθένειάς μας και την δεύτερη, θα έλεγα γένεση, την απαλλαγμένη από θάνατο, κι ας μην προσβάλλουμε από υπερβολή φιληδονίας την καλοπροαίρετη και φιλόανθρωπη υπόσχεση του Θεού... Επειδή όμως ο λόγος της Ανάστασης έχει μπροστά του την κρίση κι ακούν τα ιερά βιβλία να κηρύττουν ρητά, ότι δεν είναι η ζωή μας ανεύθυνη, αλλά όταν ανακαινισθούμε για τη δεύτερη ζωή μας, θα σταθούμε όλοι μπροστά στο βήμα του Χριστού, ώστε με κριτή εκείνον να λάβουμε τις αμοιβές

που μας αξίζουν για το βίο μας. Επειδή λοιπόν (οι αρνητές) καταλαβαίνουν ότι έχουν κάνει πράξεις αίσχιστες και άξιες για πολλές τιμωρίες, από μίσος της κρίσης διαγράφουν και την Ανάσταση...

Αν δεν υπάρχει Ανάσταση, αλλά το τέλος της ζωής μας είναι ο θάνατος, διάγραψε κατηγορίες και ψεγάδια, δώσε απεριόριστη περιουσία στο φονιά, άφησε το μοιχό να επιβουλεύεται φανερά τους γάμους, ας διασκεδάζει ο πλεονέκτης με τα ξένα, ας μη διακόπτει κανένας τον υβριστή, ας καταπατεί συνεχώς τον όρκο του ο επίορκος, γιατί και τον πιστό στον όρκο του τον περιμένει θάνατος. Ο άλλος ας λέει όσα ψέματα θέλει, γιατί δεν υπάρχει κανένα κέρδος από την αλήθεια, κανένας να μην ελεεί τον φτωχό, γιατί η ευσπλαχνία δεν έχει αμοιβή... Αν δεν υπάρχει ανάσταση, δεν υπάρχει ούτε κρίση, κι αν δεν υπάρχει κρίση, χάνεται μαζί και ο φόβος του Θεού. Κι όπου ο φόβος δε σωφρονίζει, εκεί χορεύει ο διάβολος μαζί με την αμαρτία...

Αν δεν υπάρχει Ανάσταση, είναι μύθος ο Λάζαρος και ο πλούσιος και το φρικτό χάσμα και η ακατάσχετη φλόγα της φωτιάς και η φρυγμένη γλώσσα, η τόσο ποθητή σταγόνα του νερού και το βρεγμένο δάχτυλο του φτωχού. Είναι προφανές ότι όλα αυτά προεικονίζουν τη μελλοντική ανάσταση... Κι ας μη νομίζει κανένας ότι αυτά έχουν συντελεσθεί ήδη αλλά αποτελούν μια προαναφήση για το μέλλον. Θα γίνουν τότε όταν η μεταμόρφωσή μας, δίνοντας ψυχή στους νεκρούς, θα αναστήσει καθέναν για να αντιμετωπίσει όσα έχει πράξει στη ζωή, και θα είναι σύνθετος όπως και πρώτα, αποτελούμενος από σώμα και ψυχή...

Εγώ νομίζω ότι όσοι αμφισβητούν τον λόγο αυτό δεν είναι μόνο δυσσεβείς, αλλά και παραπαίουν. Γιατί ανάσταση, αναβίωση και μεταμόρφωση και όλα τα παρόμοια ονόματα οδηγούν τη σκέψη των ακροατών στο σώμα που υπόκειται στη φθορά. Η ψυχή δηλαδή εξεταζόμενη αυτή καθεαυτή, δε θα αναστηθεί ποτέ, επειδή ούτε πεθαίνει αλλά είναι άφθαρτη και ανώλεθη, κι ενώ είναι αθάνατη, έχει θνητό αυτό που τη φέρνει σ' επαφή με τα πράγματα και γι' αυτό κοντά στο δίκαιο κριτή, τον καιρό της απόδοσης των ευθυνών θα ενοικήσει πάλι στο συνεργό της, για να δεχτεί τις τιμωρίες ή τις τιμές από κοινού μ' εκείνο...

Τί λέμε πως είναι ο άνθρωπος; Και τα δύο αυτά μαζί ή το ένα από τα δύο; Είναι όμως προφανές, ότι το ζωντανό ον χαρακτηρίζεται από την συζυγία και των δύο...

Είναι όμως παράλογο και μαρτυρεί μεγάλη αμάθεια να δεχόμαστε ότι παρουσιάζονται στα σώματα, που τώρα γεννιούνται καθημερινά, τα γνωρίσματα των σωμάτων που έχουν σαπίσει και φθαρεί, καθώς και ότι και τα ξένα γνωρίσματα μεταβαίνουν σε άλλα σώματα με αποτέλεσμα να μην παραδεχόμαστε όμως τα δικά τους και ιδιαίτερα γνωρίσματα ότι ανανεώνονται και ξαναζούν σ' αυτούς που κάποτε τα είχαν δικά τους, αλλά αντίθετα τα αρνούμαστε και φιλονικούμε και νομίζουμε την υπόσχεση μύθο και όχι λογική πρόταση εκείνου που σ' όλο το φαινόμενο τούτο κόσμος έδωσε ύπαρξη και τον διακόσμησε όπως θέλησε. Εμείς όμως έχουμε πιστέψει στην ανάσταση κι αναπέμπουμε δοξολογία στον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα και τώρα και πάντοτε και στους αιώνες των αιώνων. Αμήν».